

سعدی، مصلح بن عبدالله، ۶۹۱ ق

[بوستان]

بوستان سعدی، / مصلح الدین سعدی شیرازی. -- تهران: فراروی، ۱۳۸۵.

۲۲۴ ص.

ISBN : 964-8259-74-7

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

۱. شعر فارسی -- قرن ۷ ق. الف. عنوان.

۸ فا ۱/۳۱

PIR ۵۲۰۴

۸۵-۱۰۶۵۳ م

کتابخانه ملی ایران

ناشر همکار

شیراز

انتشارات فراروی

بوستان سعدی

□ شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی

تألیف

□ اول ۱۳۸۶

□ نوبت چاپ

□ ۲۵۰۰ نسخه

□ تیراژ

□ ۲۵۰۰ تومان

□ قیمت

□ پرسپولیس

□ صحافی

□ ISBN: 964-8259-74-7

□ شابک: ۷-۷۴-۸۲۵۹-۹۶۴

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، کوچه مینا، پلاک ۱۱

مراکز پخش: تهران، انتشارات فراروی، ۶۶۹۵۵۸۵۰-۶۶۹۶۴۰۹۷

پخش بیبق: ۱۲-۶۶۹۶۶۹۱۱

رشت: پخش کوثر: ۰۸۷-۰۹۱۱۱۳۲۰

قهرست

۵	مقدمه فروغی
۱۱	دبیاجه
۱۴	ستایش پیغمبر صلی الله علیه و آله
۱۵	سبب نظم کتاب
۱۷	مدح ابوبکر بن سعد بن زنگی
۱۹	مدح سعد بن ابی بکر بن سعد
۲۳	باب اول: در عدل و تدبیر و رای
۶۹	باب دوم: در احسان
۹۵	باب سوم: در عشق و مستی و شور
۱۱۵	باب چهارم: در تواضع
۱۴۱	باب پنجم: در رضا
۱۵۳	باب ششم: در قناعت
۱۶۳	باب هفتم: در عالم تربیت
۱۸۷	باب هشتم: در شکر یر عافیت
۲۰۱	باب نهم: در توبه و راه صواب
۲۱۹	باب دهم: در مناجات و ختم کتاب

به نام خداوند بخشنده‌ی مهربان

همه کس می‌داند که شیخ سعدی شیرازی گذشته از قصاید و غزلیات بی‌نظیری که از خود به یادگار گذاشته است دو کتاب یکی به نثر موسوم به گلستان و یکی به نظم معروف به بوستان به نگارش آورده است که شاید بتوان گفت نه تنها در زبان فارسی بلکه در هیچ زبانی از جهت فصاحت و بلاغت و روانی و زیبایی و دلربایی و حکمت و معرفت مثل و مانند ندارد و منظور ما در این جا این نیست که در ستایش آثار جاودانی شیخ اجل قلم‌فرسایی کنیم چه گمان داریم که برای ادای این وظیفه قدرت بیانی مانند آن که خود شیخ بزرگوار داشته است باید، و کسی که آن توانایی ندارد دست بردنش به این کار نشاید.

غرض این است که در این سال ۱۳۵۶ هجری قمری که هفتصد سال تمام از تاریخ تصنیف گلستان گذشته و بوستان هم اندکی پیش از گلستان به نظم درآمده است. شایسته بود که فارسی‌زبانان از ظهور این دو کتاب - که در تاریخ ادبیات ایران به جز نظم کتاب شاهنامه فردوسی و مثنوی مولانا جلال‌الدین هیچ واقعه به آن اهمیت نیست - شادی‌ها کنند و سرفرازی‌ها نمایند، و الحق آن اندازه که در توانایی ایرانیان بود کوتاهی نکردند و جناب آقای علی‌اصغر حکمت وزیر معارف دولت شاهنشاهی نیز از تشویق و مساعدت در این راه دریغ نفرمودند. من جمله از اینجانب که خود را ریزه‌خوار خوان نعمت بی‌دریغ سعدی می‌دانم، یعنی بهترین ساعت‌های عمر خود را در مصاحبت آن یگانه سخنور پر معرفت گذرانیده‌ام، تقاضا کردند که به تهیه نسخه‌ی معتبری از گلستان دست ببرم و سپس نسبت به بوستان، و اگر ممکن شود برای آثار دیگر افضح‌المتکلمین همین وظیفه را انجام دهم.

اینجانب این وظیفه‌ی دلپذیر را به جان و دل بر عهده گرفتیم و نسخه‌ی گلستان در بهار این سال به شرحی که در دیباچه‌ی آن کتاب نگاشته‌ام به پایان رسید و از چاپ درآمد و اینک کتاب بوستان را برای ارادتمندان شیخ تحفه می‌آوریم و برای آگاهی، خاطر نشان می‌کنیم که در ترتیب این نسخه هم تقریباً همان روش تنظیم گلستان را به کار برده‌ایم. با این تفاوت که چون بوستان مانند گلستان در دست و پای همه کس نیفتاده و مقید به قیود شعری بوده است کم‌تر دستخوش تحریف و تصرفات عمدی گردیده است و به این واسطه مجبور نبودیم یک نسخه را اصل و مبنا قرار دهیم و نسخه بدل‌ها از نسخه‌های مخصوص بر آن اختیار نماییم. نسخه‌های متعدد از قدیم و متوسط و جدید در پیش گذاشتیم و از سه چهار نسخه که کهنه‌تر از همه بودند متابعت کردیم، و اختلافاتی را که قابل ذکر دانستیم در ذیل صفحات آوردیم، و آن چه از ذوق و سلیقه‌ی خود تصرف جایز دانستیم این بود که در نسخه‌های کهنه‌ی موجود آن چه را با ذوق خود موافق‌تر یافتیم متن قرار دادیم و باقی را نسخه بدل کردیم جز در جاهایی که مورد اتفاق یا اکثریت نسخه‌های کهنه معتبر بود که در آن موارد ذوق خود را حکم نساخته از آن نسخه‌ها کاملاً متابعت نمودیم. سپس در مقابله‌ی با نسخه‌های درجه‌ی دوم اگر نکاتی در خور توجه یافتیم با قید این که «در نسخه‌های متأخر چنین است» آن‌ها را در حاشیه آوردیم و برای این که از هیچ دقت و اهتمامی فروگذار نشده باشد اختلافات قابل توجه را که در نسخه‌های چاپی دیده شد نیز در حاشیه قید کردیم، و بعضی اشعار را که در بعضی نسخه‌های متأخر مشاهده می‌شود و در نسخه‌های کهنه نیست با آن که قریب به یقین است که الحاقی است احتیاطاً در حاشیه آوردیم که از میان نرود.

در یک مورد در ترتیب اشعار جزئی تصرفی کرده‌ایم که امیدواریم تصرف نامعقول نباشد و آن در صفحه ۱۸۹ این کتاب است که محل پنج بیت ۸ تا ۱۲ و شش بیت بعد از آن را که هر دو قسمت به علامت ستاره ممتاز است تغییر داده‌ایم.

تصرف دیگر که در چگونگی طبع کتاب کرده‌ایم در عناوین است چون بسیاری از جاها تنظیم‌کنندگان نسخه‌ها عنوان حکایت قرار داده‌اند در صورتی که قصه و حکایتی نیست، و در

جاهای بسیار دیگر همین قدر که مطلب اندکی تغییر می‌کند لازم دانسته‌اند عنوان‌ها درست کنند از قبیل «گفتار در...» یا «در این معنی...» و یا «وله ایضاً» و امثال آن‌ها. پس چون نه نسخه‌ها در این عناوین متفقند و نه می‌توان دانست که شیخ سعدی خود چه عنوان‌ها کرده بوده است، و شاید که اصلاً جز باب‌ها هیچ فصل و جدایی در مطالب معین نکرده است، بنابراین گذاشتیم که عناوین باب‌های ده گانه را به همان عبارت که شیخ در دیباجه‌ی کتاب نظم فرموده است اختیار کنیم؛ و در درون باب‌ها هر جا که حقیقاً قصه و داستانی است حکایت عنوان کردیم و هر جا داستان نیست و مطلب تغییر می‌کند عنوانی اختیار ننموده به وسیله‌ی ستاره مطالب را از یکدیگر جدا ساختیم.

در این‌جا به مناسبت آگاهی می‌دهیم که در هیچ یک از نسخه‌های کهنه اسم «بوستان» برای این کتاب دیده نمی‌شود و همه آن را «سعدی‌نامه» می‌نامند چنان که گویی شیخ اجل خود اسمی برای این کتاب اختیار ننموده و به این جهت نسخه‌کنندگان قدیم آن را «سعدی‌نامه» نامیده‌اند. پس از آن اهل ذوق اسم «بوستان» را به قرینه‌ی «گلستان» برای این کتاب اختیار کرده‌اند و چندان بی‌مناسبت هم نبوده است.

اما نسخه‌هایی که برای تهیه و تنظیم این کتاب در اختیار ما بوده بسیار و از آن جمله است.

نسخه‌ی متعلق به لرد گرینوی که در موزه‌ی انگلستان عکس‌برداری شده و تاریخ کتابت آن سال ۷۲۰ هجری است و همان است که نسخه‌ی گلستان را نیز همراه دارد و در تنظیم آن کتاب هم مورد استفاده بوده است. این نسخه که به خط نسخ خوانا نوشته شده با این که از اشتباه کتابتی خالی نیست تمام و کمال و بی‌عیب و در نهایت اعتبار و صحت است و محل اعتنای تام ما بوده است.

کلیات متعلق به دانشمند محترم آقای دکتر محمدحسین لقمان‌ادهم (لقمان‌الدوله) که متضمن قسمتی از غزلیات و تقریباً دو ثلث بوستان است. این نسخه در رمضان ۷۱۸ به خط

نسخ کتابت شده و کاتب در پایان طبیات تصریح کرده که از روی نسخه‌ی اصلی خط شیخ سعدی استنساخ نموده و هر چند اشتباهات کتابتی آن بیش‌تر از نسخه‌ی لندن است چون قدیم‌ترین نسخه‌ای است که ما بدان دسترسی یافته‌ایم و کاتب آن یقیناً زمان شیخ اجل را درک کرده است در آن مقدار از کلیات که شامل است ارزش و اعتباری به سزا دارد.

نسخه‌ی کتابخانه‌ی هند انگلستان که در لندن عکس‌برداری شده و تاریخ کتابت آن ۷۲۸ هجری است، اوراق بوستان آن تمام و اعتبار آن نیز مورد توجه است و گلستان نیز همراه این نسخه بوده و از آن استفاده کرده‌ایم.

کلیات سعدی متعلق به کتابخانه‌ی دانشمند محترم آقای حاج حسین آقا ملک که تاریخ کتابتش معلوم نیست ولی سبک تحریر و طرز تدوین غزلیات می‌نماید که در حدود نیمه‌ی مائه‌ی هشتم نوشته شده و نسخه‌ای ست قدیمی و معتبر. در موقع تنظیم گلستان نیز این نسخه مورد استفاده‌ی ما بود و شرمندهایم که اظهار امتنان از مساعدت‌های ایشان در آن موقع از قلم افتاد در عوض وظیفه‌ی خود می‌دانیم که از اقدام معارف‌پرورانه‌ی بزرگی که اخیراً نموده و کتابخانه‌ی نفیس خود را که شامل چهار جلد کتاب گرانها می‌باشد برای استفاده‌ی عامه وقف کرده‌اند یاد کرده طالبان دانش را به بشارت این جوانمردی مسرور سازیم.

کلیات آقای حاج عبدالحسین بحرانی که به وسیله‌ی وزارت معارف به آرامگاه سعدی اهدا کرده‌اند، تاریخ کتابت آن معلوم نیست ولی از قرائن برمی‌آید که در اواخر مائه‌ی هشتم نوشته شده. این نسخه گلستان را مطلقاً ندارد و از بوستان هم که مورد استفاده و مراجعه بوده چنین برمی‌آید که بعضی حکایات و اشعار را عمداً حذف کرده‌اند.

کلیات آقای صادق انصاری عضو وزارت معارف که در ۷۹۴ هجری کتابت یافته و در این جا لازم است به این نکته اشاره شود که بوستان این نسخه صحیح‌تر از گلستان بود و بیش‌تر مورد استفاده واقع گشت.

کلیات آقای مجدالدین نصیری که نسبت به آن در مقدمه‌ی گلستان اظهار نظر شده است. این نسخه‌ها که بر شمردیم در مائه‌ی هشتم نوشته شده و غیر از این‌ها نسخه‌هایی دیگر

در اختیار ما بود که اختیار و صحت آن‌ها نیز قابل توجه و از آن جمله است:

کلیات خطی که ماده‌ی تاریخ کتابت آن «خیرالکلام» است. (۹۲۳ هجری)

کلیات خطی که در سال هزارم هجری نوشته شده است.

بوستان به خط سلطان علی مشهدی کاتب. و این سه نسخه نیز از کتابخانه‌ی آقای حاج

حسین آقا ملک می‌باشد.

نسخه‌ی گراور شده‌ی بوستان به خط میرعماد معروف.

گذشته از این‌ها بیش از ده نسخه‌ی خطی و چاپی معتبر (چاپ تبریز و تهران و هندوستان) در دسترس ما بوده و در مواقع لازم از مراجعه و مطالعه‌ی آن‌ها کوتاهی نشده است.

از مراجعه‌ی دقیق به این نسخه‌ها چنین استنباط می‌شود که در آغاز که شیخ اجل بوستان را سروده نسخه‌هایی از آن استنساخ کرده‌اند و انتشار یافته، سپس خود او در این کتاب تجدید نظر فرموده و بعضی اشعار و کلمات را تغییر و تبدیل داده است، و چنین می‌نماید که نسخه‌های قدیمی معتبر که در دست ماست (گذشته از اختلافات جزئی که از تصرفات کتاب است) از روی دو نسخه‌ی اصلی استنساخ شده، با فرض این که نسخه‌ی دومی بوستان پس از تجدید نظر شیخ بزرگوار انتشار یافته باشد، و نسخه‌ی لرد گرینوی و نسخه‌ی آقای دکتر لقمان‌ادم نماینده‌ی این دو تحریر بوستان می‌توانند بود و اگر آن‌ها را اصل و در دو طرف قرار دهیم بیشتر نسخه‌های دیگر با یکی از این دو نسخه موافقت دارند. و این احتمال که اختلافات مهمی که در نسخه‌های بوستان دیده می‌شود غالباً از تصرف خود شیخ باشد این فکر را نیز تولید می‌کند که شاید در گلستان نیز چنین واقع شده و بعضی از اختلافات که در نسخه‌های کهنه‌ی معتبر آن کتاب دیده می‌شود به دست خود شیخ صورت گرفته باشد.

در خاتمه با کمال مسرت اظهار می‌شود که در تهیه‌ی این نسخه نیز آقای حبیب یغمایی که

در مقدمه‌ی گلستان شرح مساعی ایشان را متذکر شده‌ایم با اینجانب دستیاری بسزا کرده و از تحمل هیچ‌گونه زحمت و اهتمامی در این راه دریغ نمودند، و به علاوه فهرست حکایات و اسامی اعلام و جدولی از لغات و جملات بوستان نیز تهیه نمودند که محض مزید فایده‌ی کتاب به آخر آن ملحق ساخته‌ایم.

امتنان اینجانب از آقای حبیب یغمایی و همچنین از معارف‌پرورانی که نسخه‌های گرانبهای خود را در اختیار ما گذاشتند و ما را به انجام این کار موفق کردند وظیفه‌ایست که با کمال خرسندی ادا می‌کنیم.

محمدعلی فروغی

دی ماه ۱۳۱۶